

to pomeni, da vse, kar je, je posledica nekega prejšnjega učinka in je istočasno vzrok za nove, poznejše učinke — kajti »svet obstaja zgolj iz zaporednosti dogodkov, ki povzročajo neprestane revolucije..., ki jih razumemo pozneje, pogosto šele v drugi ali tretji generaciji. Zato se v pre-sojanju ne smemo prenačati, kajti najvišji voditelj sveta je v dejanjih nepojmljiv«. — Dolga razglabljanja o sreči in nesreči ter o smislu obojega, namreč da bog s tem preizkuša ljudi, zaključuje z znano maksimom: »Nič se ne zgodi brez vzroka in vse ima svoj zakaj in zato..., kajti vse izhaja iz Boga..., svet pa je poln hipokriz.«¹⁸

Zelo verjetno je, da se Franc Rakovec ni nikoli utegnil zaradi gospodarskih poslov poglobiti v takratno zahodnoevropsko filozofsko literaturo, čeprav vemo, da je prelistaval dela, ki so prišla iz Pariza na Dunaj. Toda to je delal morda bolj iz potrebe po splošni izobrazbi kot pa z ozko določenim namenom. Mož je bil za takratne čase in razmere zelo razgledan in izobražen, ostal pa je pristaš absolutizma in teokratizma, človek, ki ima dober namen, da izboljša, kar se izboljšati da — vse to pa spet za večjo moč vladarja in pa, ker

»vse vodi Bog«, tudi v večjo slavo božjo. Te svoje misli je povzel v neki svoji francosko zapisani maksimi takole: »La meilleure morale est de se rendre utile au public et à son prochain pour plaire à Dieu.«

OPOMBE

1. August Oncken, Geschichte der Nationalökonomie, I^a, Leipzig 1922, str. 157. — 2. D. Rozenberg, Istorija političke ekonomije, Beograd 1949, str. 39. — 3. lb., str. 38–40. — 4. Oncken, op. cit., str. 148. — 5. H. Sieveking, Die kapitalistische Entwicklung in den italienischen Städten des Mittelalters (Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte, VII/1, 1909), str. 64. — 6. Oncken, op. cit., str. 237 sl. — 7. lb., str. 159 sl. — 8. Izraz kameralizem izhaja iz besede die Kammer, komora, zbornica; vendar pa se pojem komornišтво, komornik bistveno razlikuje od pojma kameralizem, kameralist. Rakovec sam uporablja že leta 1730 v nekem spisu izraz »cameralistenc«. — 9. Arnold Luschin-Ebenreuth, Die Freiherren von Raigersfeld, GMS XI, 1930, str. 36–42; XII, 1931, str. 18–32. — 10. Rakovecovi spisi, fasc. II, ovoj št. 20, spis z naslovom »Mautwesen« iz leta 1732. — 11. fasc. III, ovoj No 8: »Wie das Policy und Commercien Wesen mit gutten success anzugreifen wäre...« z dne 26. nov. 1746. — 12. Fasc. XXVI, ovoj G No 16: »Politische Reflexiones über das Policy- und Commercien Wesen«. Rokopis nosi datum 30. november 1744. — Fasc. II, ovoj št. 29 »Mautwesen«. — 13. Fasc. XXVI, ovoj G No 4: »Pro memoria« z dne 1. marca 1742. — 14. Fasc. II, ovoj D 18: »Raisonnement über Commercien, Finanzen und Policy weesen« iz leta 1730. — 15. Vir v op. 16. — 16. Fasc. XXVI, ovoj G No 2: »Rapport, Gedanken, Notaten; prim. tudi moj članek v ZC VI–VII, 1952–53 (»Kosov zbornik«), str. 671–675. — 17. Vlado Valenčič, Prebivalstvo Ljubljane pred dve sto leti; Kronika, časopis za slov. kraj. zgodovino, II/3, str. 191–198. — 18. Fasc. XXVI, ovoja z naslovoma: »Rapsodie verschiedener meiner Gedanken über den jetzigen Lauf der Welt...« in pa »Vicissitudines Mundie«.

Vsi Rakovecovi spisi se nahajajo v Dolskem arhivu (Ljubljana, Državni arhiv Slovenije).

STEKLARNI NA NOTRANJSKEM JAVORNIKU

DR. VLADO VALENČIČ

Članek je del celote, kjer je avtor obdelal vse steklarne na bivšem Kranjskem. Tu objavljamo dve notranjski steklarni zato, ker je treba opozoriti tudi na industrijo v krajih, ki niso bili najugodnejši za njen razvoj.

Ustanovitev in delo prvega obrata pripada v glavnem obdobju merkantilizma, drugi pa že dobi precej razvitega kapitalizma. Obe pa sta delovali na osnovi manufakturnega načina proizvodnje in je zlasti za drugo značilno, da se je kljub temu mogla kar dobro uveljaviti na tržišču.

Uredništvo

Steklarni pri Cerknici se morata zahvaliti za svojo ustanovitev obsežnim gozdom na Javorniku, ki so ju mogli zalagati z drvni. Prva steklarna v javorniškem gozdu je nastala l. 1774, njen lastnik je bil Jakob Balletti, ki je 12. septembra 1774 sklenil z grofom Gvidonom Kobenzlom kot varuhom mladoletnega lastnika Hasberga, grofa Ludvika Kobenzla, pogodbo za postavitev steklarne.¹ Ostala pa je v rokah prvega lastnika le malo časa; ko si jo je

ogledal Hacquet, je bila že v rokah tamkajšnje domačine Karla Obreze. Pri Hacquetu nam je ohranjen točen opis steklarne iz okrog leta 1777, ki ga zaradi zanimivosti podajam v celoti.²

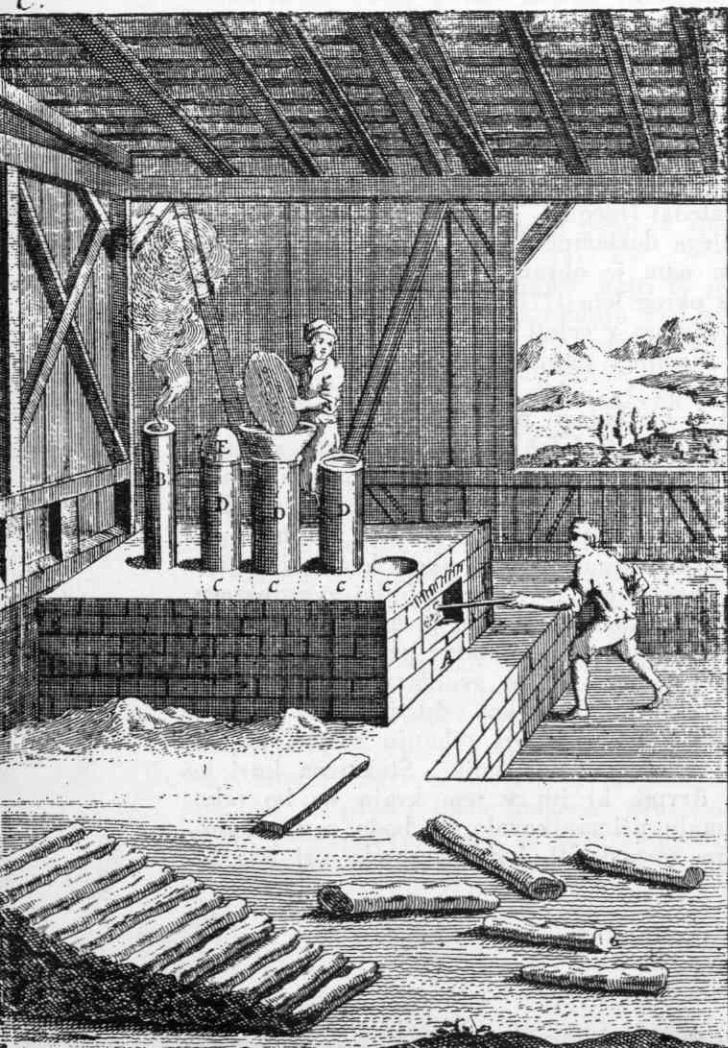
Hacquet popisuje svojo pot iz Cerknice takole: »... šel sem iz omenjenega kraja (t. j. Cerknice) proti zahodu v Karlovico, kjer sem nedaleč od nje naletel na steklaro, ki je v precej dobrem stanju in so v njej zaposleni Čehi. Peč je prilično dobro dimenzionirana in ima zaradi šestih odprtin z dolgimi oddelki, skozi katere jemljejo delavci zmes iz loncev, obliko zvezdnatega okopa; na enem koncu je hladilna peč. Pri taki obliki imajo delavci prostor, da prihajajo neovirano do svojih topilnih loncev, katerih je toliko kot odprtin, torej je tudi toliko delavcev pri pihanju stekla, ne da bi upošteval pomočnike. Steklarna kuri le z drvni, ki jih v tem kraju ne bo tako kmalu primanjkovalo, če bodo z njimi dobro gospodarili, kar pa spada pri nas še

med pobožne želje. Kresilnik kot tudi kremenjak in roževac morajo dobivati iz približno dve uri proti vzhodu oddaljenega hribovja; najslabše je s peskom in z glino za lonce, ki jo morajo dobivati izven dežele. Pepeliko in kresilnik pripravljajo uro daleč od steklarne; skozi Dolenjo vas teče močan potok, ob katerem so stope, kjer drobijo kresilnik v prah, potem ga sprazijo. Dalj časa je steklarina pripadala nekemu trgovcu v Trstu, ki je imel tudi tovarno za rozolijo; steklo, ki so ga izdelovali, je bilo po videzu slabo. Sedaj je lastnik steklarne neki kmet iz Cerknice, ki izdeluje razne vrste in velikosti kozarcev, steklenic, stekla v ploščah, tudi šipe za ure, tako kot na Češkem. Steklo je od dne do dne čistejše, ker pazijo bolj kot drugje na sortiranje kremenjaka, ki se uporablja za steklo. Sedanji lastnik bo prej prišel na svoj račun kot prejšnji, ker je na kraju samem in upravlja steklarino, medtem ko je prejšnji trgovec imel škodo, ker so mu steklarino vodili uradniki. Ti so v celoti raznesli dobiček s svojimi plačami in pa mogoče še na druge načine, kot so pri teh ljudeh v navadi. Zato je bil prvi lastnik raje prodal

steklarino in vsa poslopja sedanjemu za 100 gold., kot pa da bi sam gospodaril, čeprav steklarne, stanovanjskega poslopja in skladišča ne bi mogli postaviti izpod 2000 gold. Velikega stekla za ogledala še ne izdelujejo, ker manjka potrebna brusilnica. V ostalem pa steklo ni le precej belo, ampak je tudi dobre kakovosti. Pri izkušnjah, ki sem jih napravil pri uporabi v kemiji, sem našel, da je steklo trpežno in ga kisline ne načemujajo, znamenje, da je brez apnastih delov.

Verjetno pa tudi Obreza ni dosegel s steklarino tistih uspehov, ki jih je pričakoval, kajti l. 1785 je bila že v rokah novih lastnikov bratov Kreidl, trgovcev s steklom v Trstu. Nova tvrdka, ki je pozneje imela naslov Franc Anton Kreidl in sinovi, je obratovala kakšnih osem let, zadnja poročila o steklarni so iz l. 1793.³ Za nakup steklarne in za njeno opremo so novi lastniki najeli menično posojilo 10.000 gold. Preden je posojilo v maju 1788 zapadlo v plačilo, je tvrdka prosila za državni predjem iz komercialnega fonda v znesku 10.000 gold. po 4 % obrestni meri in 10-letni odplačilni dobi proti zadostnemu zavarovanju. V prošnji je tvrdka navajala, da potrebuje posojilo za obratovanje steklarne. Gubernij je prošnjo odklonil, ker so po predpisih za dovoljevanje predjemov iz komercialnega fonda manjkali potrebni pogoji. V tem primeru ni šlo za novo manufakturo ali tovarno, ki je v državi še ne bi bilo, tudi ne za večje pospeševanje, izboljšanje ali povečanje že obstoječe. Prošnje gubernij ni mogel priporočiti tudi iz razloga, ker so bili prepovedani predlogi za državne izdatke. Prosilci so se pač obrnili na državo, ker zaradi vojnih časov niso mogli dobiti posojila pri zasebnikih.⁴

Pri izdelovanju stekla je tvrdka Kreidl namesto pepelike in sode v veliki meri uporabljala morsko sol. Na njeno prošnjo ji je bil v letih 1785 in 1786 dovoljen carine prost uvoz 156 stotov morske soli iz Trsta za potrebe steklarne v Cerknici za dobo treh let. Carina je znašala 58 in en četrt krajcarja za stot. Pogoji za dovoljenje so bili strogi, predvidena je bila kazen 500 ducatov, če bi steklarina uporabljala neocarinjeno sol v druge namene. Postopek je bil tak, da je morala steklarina carino sicer plačati, bila pa ji je potem četrtletno povrnjena, ko je dokazala, da je sol uporabila pri proizvodnji stekla. Leta 1793 so Franc Kreidl in sinovi prosili za potrditev ugodnosti carine

Sl. 1. Talilna peč za steklo

prostega uvoza soli, ki so jo uživali pod vladjo Jožefa II., ter za povrnitev zneskov, ki so jih od tedaj plačali kot carino in ki bi jih do potrditve privilegija še morali plačati. Okrožno glavarstvo v Postojni, pri katerem je steklarina prošnjo vložila, je priporočalo, da se tvrdki Kreidl dovoli carine prost uvoz 156 stotov soli iz Trsta, bilo pa je proti povrnitvi že plačane carine, ker da je sama kriva, ko je opustila prošnjo za obnovitev pod dveletno vladjo Leopolda II. sistiranega privilegija. Prošnji tvrdke Kreidl pa ni bilo ugodeno. Rešitev, ki jo je deželno glavarstvo prejelo z Dunaja in 17. aprila 1793 sporočilo postojnski kresiji, poudarja, da je steklarina osvoboditev od carine dejansko uživala, zato se odkloni tako njena prošnja za povrnitev od tedaj plačane carine kakor tudi za nadaljnjo osvoboditev. Po vladinem mnenju razlika v ceni soli zaradi carine nikakor ne more vplivati nepovoljno na konkurenčno sposobnost pri prodaji njenih izdelkov, katerih vrednost znaša po navedbi tvrdke nad 30.000 gold. Ima pa steklarina že tako veliko prednost pred češkimi tovarnami zaradi tovarnine; po vrhu tega pa tudi druge tovarne ne uživajo nikakih carinskih ugodnosti pri uvozu svojih surovin ali pomožnih sredstev za svoje izdelke.⁵

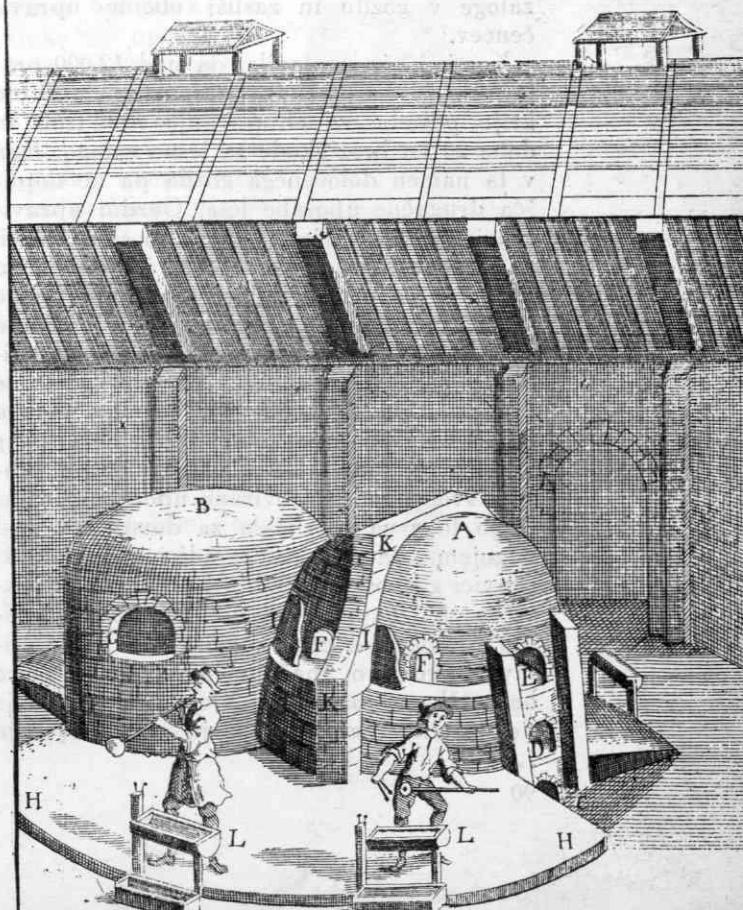
Arhivski podatki nam ne odkrivajo razloga za prestanek prve steklarne pri Cerknici. Prošnja lastnikov za državno posojilo in njihova prizadevanja za dovoljenje carine prostega uvoza soli kažejo, da so imeli finančne težave, ki so najbrž ovirale uspešno poslovanje. Ker so se tudi podložniki hasberskega gospostva, ki so bili upravičeni do lesa za lastne potrebe v javorniških gozdovih, pritožili, da so zaradi sekanja drv v gozdu za potrebe steklarne v nevarnosti njihove pravice, je verjetno, da je pričelo v okolici primanjkovati lesa in da je bil to vzrok za prenehanje.⁶

*

Drugo steklarino v javorniškem gozdu, ki je stala nekoliko bolj proti jugu, je ustanovil Sigismund pl. Pagliaruzzi, lastnik Cekinovega gradu v Ljubljani. Dne 13. aprila 1815 je okrožno glavarstvo v Postojni poslalo ljubljanskemu guberniju prošnjo grofa Mihaela Coroninija pl. Cronberga, lastnika Hasberga, in pl. Pagliaruzzija za dovoljenje o postavitvi steklarne. V svoji prošnji sta navajala, da bo steklarina pospe-

ševala pridobitnost zlasti v svoji okolici, omenjala sta, da je pred petnajstimi leti v bližini še obstajala steklarina, ki pa je v škodo tamkajšnjega prebivalstva prenehala. Pri novi steklarini je poskrbljeno, da bo uspevala in okolici dajala zaslužek. Izdelovala bo tudi kristalno steklo in ga izvažala, za kar bo prihajal denar v državo. Drva bo dobivala iz gozdne površine 290 oralov, kar bo zadostovalo za 20 let, letna poraba bo 1000 sežnjev drv po štiri nižjeavstrijske čevlje. V javorniškem gozdu imajo podložniki pravico do lesa, vendar se ta pravica ne nanaša na določeno gozdno površino, temveč jim je bil les od primera do primera odkazan iz enega ali drugega gozdnega dela. Ko so se gozdni upravičenci l. 1792 pritožili zaradi prevelike uporabe lesa nekdanje steklarne, so bili z dvorno odredbo zavrnjeni, ker da lastninska pravica hasberskega gospostva do gozdov ni sporna in tako tudi ne njihove gozdne pravice, ki jim brezplačno ostanejo. Zato sta prosilca v svoji vlogi izrazila mnenje, da zaslišanje občin gozdnih upravičencev pri izdaji dovoljenja za steklarino ni potrebno. Postojnska kresija je predlagala, da se dovoljenje za steklar-

Fig.E.

Sl. 2. Steklopihača (Obe sliki iz: Joh. Kunckel, Glasmacherkunst, Nürnberg 1756)

no izda, bila pa je mišljenja, da je treba zaslišati občine, ki imajo pravico do lesa v graščinskih gozdovih, da bi v bodoče ne bilo njihovih pritožb.

Gubernij je pri reševanju prošnje posvetil vprašanju preskrbe z drvni in pogojem za uspešno obratovanje veliko pozornost. Okoliščina, da je v bližini kraja, kjer naj bi se postavila nova steklarna, že bil pred nekaj desetletji tak obrat, da pa je v času svojega obstoja trikrat menjal lastnike in potem prenehal, kaže, da obratovanje ni bilo uspešno, zato bi bilo koristno ugotoviti razlog za opustitev. Predvidena površina gozda po predloženi tabeli o zalogi lesa ne bo zadostovala za kritje potreb steklarne za dobo 20 let, temveč kvečjemu za 12 let. Od l. 1792, ko so bile pritožbe podložnikov zavržene, je preteklo 23 let, od tedaj so se mogle razmere v gozdu spremeniti, zato bi bilo treba zaslišati občine upravičencev. V odgovoru okrožnemu glavarstvu v Postojni je gubernij izrazil svoje pomisleke, da bi 290 oralov gozda zadostovalo za steklarno in je zahteval, naj hasberško gospostvo izjavi, če je pripravljeno odstopiti še del svojega gozda za dopolnitev potrebe, to pa brez škode za gozdne pravice prizadetih občin. Posebna komisija okrožnega glavarstva, pri kateri naj sodelujejo tudi izveden gozdarški strokovnjak, zastopnik višjega rudarskega glavarstva in pooblaščenec občin, naj preizkusi predložene tabele o stanju lesne zaloge v gozdu in zasliši občine upravičencev.⁷

Komisija je ugotovila, da nad 12.000 oralov gozda hasberškega gospostva zadostno krije potrebe za obratovanje steklarne za dobo 20 let brez škode za lesno zalogo; lega v ta namen določenega gozda pa ne dopušča drugačne uporabe lesa. Gozdni upravičenci niso ugovarjali, temveč so se zavezali, da razen javorja, brestovine in stavbnega lesa, če ga ne bo dobiti drugje, ne bodo sekali v gozdnem predelu, določenem za steklarno; po dvajsetih letih pa zopet pridobijo vse svoje pravice. Podjetnika sta se zavezala, da se bosta pri sekanju držala določenih mej. Gozdnim upravičencem je bila na njihovo zahtevo priznana tudi pravica svobodne in neovirane uporabe poti, ki bi jo tovarna izboljšala za dovoz drv pod pogojem, da to ne prejudicira lastninski pravici gospostva. Dasi bi bil gubernij upravičen za izdajo dovoljenja, je vendar prošnjo predložil dvorni komori, ker so se pojavili dvomi o značaju lastninske pravice hasberškega gospostva. Njegovo posestvo je po deželno-knežjem urbarju od 15. junija

1573 nadvojvoda Karel sicer prodal, pridržal pa si je za večno pravico do zopetnega nakupa. Tako zastavljeno zemljišče je bilo dejansko last deželnega kneza, zato si gubernij ni upal sam odločati, čeprav je hasberško gospostvo predložilo dokaze, da so l. 1587 njegova zemljišča prešla kot kupljena in v gotovini plačana v dejansko last tedanjih posestnikov. Dvorna komora je s svojo rešitvijo od 30. oktobra 1815 sporočila guberniju, da ni ovire za podelitev dovoljenja za steklarno pod naslednjimi pogoji:

1. če bi hotela steklarna obratovati več kot 20 let, bo morala ponovno prositi za dovoljenje; 2. pri sekanju drv za steklarno je treba upoštevati meje za njen obrat določenega gozdnega dela, in 3. podložnikom je treba dovoliti uporabo izboljšane gozdne poti; njihove pravice ostanejo nedotaknjene. Nato je 17. novembra 1815 gubernij izdal dovoljenje za steklarno. Z rešitvijo od 4. decembra 1815 pa je dvorna komora še posebej ugotovila, da hasberško gospostvo ni zastavljeno zemljišče.⁸

Sigismund pl. Pagliaruzzi je z lastnikom javorniških gozdov grofom Mihaelom Corinijem sklenil 29. avgusta 1815 pogodbo, ki je urejevala pogoje za postavitev steklarne in za preskrbo s potrebnim lesom. Podjetnik je dobil po pogodbi pravico, da zgradi steklarno na kraju, ki se je imenoval vrh Staje (? Verch Stajach) ali Kobilji dol. Lastnik gozda se je zavezal, da bo letno odkazal iz gozdnega dela, določenega v ta namen, 1200 sežnjev bukovih drv, ki bodo obstajale iz debel ali večjih hlodov. Meja tega gozdnega predela je potekala od hriba Suhi vrh po hrbtu na vrh Kozjek, od tu na Urbanov vrh (?), Podključnik (?) in na vrh Čele gore ter v ravni črti na kraj, kjer bo stala tovarna in se imenuje vrh Staje do jelke, zaznamenovane s posebnim znamenjem, od tu pa gre črta nazaj na Suhi vrh. Trajanje pogodbe je bilo določeno na 20 let; če bi v navedenem gozdnem predelu zmanjkalo lesa, bi ga smel podjetnik dobivati iz sosednjih predelov na Suhem vrhu, Kozjeku in iz doline Skarsovec (?). Cena za 5-čoveljska drva je bila določena na 40 krajcarjev seženj. Kot najemnino za prostor, kjer bo stala steklarna, bo podjetnik plačeval 1 krajcar od sežnja. Zavezal se je tudi odkupiti prednostno od gozdnega lastnika pepeliko, ki jo bo proizvajal. Dvajset let ne sme lastnik gozda dovoliti nove steklarne v javorniških gozdovih. Za izvršitev svojih obveznosti položi podjetnik gozdnemu lastniku 600 gold. kavcije, ki se mu bo obrestovala po 6 %, za kavcijo in za svoje

pravice in pogodbo se sme vknjižiti na grašćinske nepremičnine.⁹

Steklarna je bila postavljena na stavbni parceli št. 33 v katastralni občini Otok. V zapisniku stavbnih parcel je steklarna označena kot steklarna s pripadajočimi hišami in dvoriščem; merila je 1502 kvadratna sežnja. Obkrožale so to parcelo zemljiške parcele št. 3266, 3267 in 3268, prvi dve, ki sta imeli skupno površino 445 kvadratnih sežnjev, sta bili v zapisniku zemljiških parcel označeni kot zelenjadni vrt, zadnja v izmeri 4 niževavstrijskih oralov in 705 kvadratnih sežnjev, je bila pašnik. Kot se vidi iz zemljiške mape, je steklaro tvorilo 14 lesenih poslopij. Tudi lesena gradnja kaže, da je bila steklarna na tem kraju mišljena kot začasna, zato podjetnik ni bil pripravljen vlagati v zgradbe več kapitala, kot je bilo za njegov namen potrebno. Marsikatera steklarna v naših gozdovih se je selila; ko je v njeni okolici zmanjkalo drv, so steklaro prenesli v drug gozdni predel, kjer je bilo lesa še v izobilju. Pri takem načinu obratovanja je pač razumljivo, da za steklarne v gozdovih niso gradili zidanih stavb, ampak so postavljali le manjše in lažje lesene zgradbe.¹⁰

Pagliaruzzi jeva steklarna je pričela obratovati l. 1816. Kakor moremo sklepati po številu zaposlenih steklarjev, l. 1828 jih je bilo osem, najbrž brez pomočnikov, je imela le eno peč z največ osmimi lonci. Izdelovala je belo vzboklo steklo in steklene plošče (šipe). Njena proizvodnja je znašala 14.000 šokov vzboklega stekla in 2000 šokov steklenih plošč. Steklene plošče je prodajala v Italijo, Grčijo, deloma tudi drugam v inozemstvo ali celo v Ameriko. Pri svoji proizvodnji je steklarna uporabljala predvsem domače surovine, kremenjak so kopali na Slivnici, čisto pepeliko iz bukovega lesa pa so pripravljali v javorniških gozdovih. Ker je bil kremenjak pomešan z apnencem in ni bil popolnoma očiščen vseh primesi, proizvodi cerkniške steklarne po mnenju Hlubeka niso bili posebno cenjeni, predstavljal so le navadno steklenino.¹¹

V steklarni zaposleni steklarji so bili v začetku iz Češke in Štajerske. V vseh letih obstoja steklarne sem našel v matičnih registrih cerkniške župnije le na tri priimke steklarjev, ki so bili slovenski (Govekar, Jerko, Jugovar); domačini so bili samo gozdni delavci in vozniki. Štajerski steklarji so prišli, kot smemo sklepati po njihovih rojstnih krajih, od raznih spodnještajerskih steklarn, od Ribnice na Pohorju, Jurkloštra, Ruš in Planine pri Kozjem; en

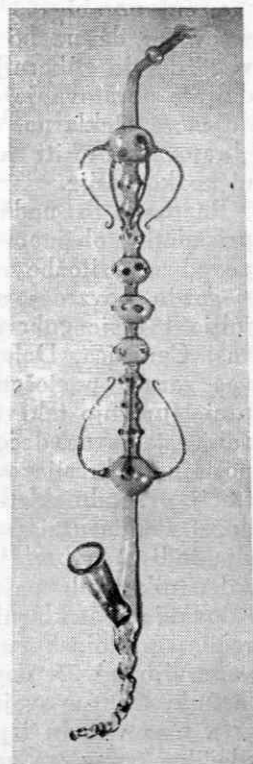
steklar s slovenskim priimkom je prišel iz Zagorja ob Savi.¹²

Steklarna se je pri sprejemanju delavcev in vajencev držala svojega reda. Za steklarskega pomočnika je bil sprejet, kdor se je že prej kot vajenec — donašalec izučil in znal izdelati, to je izpihati, kozarec in steklenico, kot pomočnik je prejemal polovico mezde pravega steklarja. Po uspešni triletni pomočniški dobi ga je tovarnar proglasil za steklarja in mu izdal mojstrsko pismo, tedaj je šele postal pravi steklar in pričel prejemati ustrezno plačo. Le taki so mogli dobiti zaposlitev kot steklarji, ki so dokazali, da so v tem poklicu temeljito izučeni. Letni prejemki dobrih steklarjev so v Cerknici znašali do 800 gold.¹³

Na industrijski razstavi, ki je bila v Ljubljani leta 1844, je cerkniška steklarna razstavila razne svoje proizvode kot steklenice, kozarce in druge steklene izdelke, navadne, rezane in brušene. Finejše izdelke je pripravila pač le za razstavo, dokazala je svojo sposobnost za njihovo izdelovanje; njena proizvodnja pa je bila v glavnem usmerjena na ceneno blago za navadno uporabo, ki ga je s posredovanjem Trsta prodajala tiste čase največ v Grčijo in Italijo.¹⁴

Kot svojo prednost je imela steklarna, da se je mogla pri proizvodnji posluževati čiste domače pepelike iz bukovega pepela; namesto belega kremenjaka je uporabljala z apnencem pomešan rožavec, ki ga je bilo tam v velikih množinah. Za raztopitev 100 funtov kremenjakovega peska je bilo potrebnih 24 do 26 funtov pepelike; če pa je vzela četrti del prave sicilijanske mineralne sode, je dosegla raztopitev z 12 do 15 funti pepelike in sicer 6 do 8 ur prej ter je na ta način prihranila tudi na kurivu.¹⁵

Dasi je bilo dovoljenje za postavitev in obratovanje steklarne v Cerknici izdano za dobo 20 let in je torej l. 1836 poteklo, je steklarna obratovala še naprej, l. 1841 pa je

Sl. 3. Steklarna pipa, izdelek cerkniške steklarne

za krajši čas z obratovanjem prenehala. Ob tej priliki je postojnska kresija ugotovila, da je koncesija že potekla in je zahtevala od hasberškega gospostva pojasnila; zanimalo jo je zlasti, od kod krije potrebe po kurivu. Graščinska uprava je odgovorila, da je bukovega lesa, zrelega za sečnjo, še dovolj, poudarjala je korist, ki jih ima prebivalstvo cerkniške občine od tovarne, kateri prodaja razne surovine, zasluži pri njej z delom in vožnjami ter s prodajo živil in drugih potrebščin tovarniškemu delavstvu. Kresija je o tem poročala guberniju, ki je naročil, naj zasliši občine gozdnih upravičencev, če nimajo kakšnih pomislekov proti nadaljnjemu izkoriščanju gozdov za potrebe obratovanja steklarne.¹⁶ Okrožno glavarstvo je izvršilo naročena zaslišanja, 14. novembra 1843 je poročalo guberniju, da občine Cerknica, Dolenje jezero in Dolenja vas ugovarjajo obnovitvi tovarniškega dovoljenja, ker ogroža steklarne njihove pravice. Porabila je več lesa, kot je dovoljevalo komisijsko ugotovljeno stanje gozdne lesne zaloge, kar je imelo za posledico, da je bil javorniški gozd skoraj do golega posekan. Ker je hasberško gospostvo v maju 1844 izjavilo, da ima namen ustaviti obratovanje steklarne, ko bo porabljena zaloga drv, ki znaša še 1000 sežnjev in bo pri mesečni porabi 100 sežnjev trajala 10 mesecev ter da ne bo več dovoljevalo sečnje v gozdu, je gubernij pod temi pogoji nadaljnje obratovanje dovolil, pristavil pa je, da mora steklarne, če bo hotela še naprej obratovati, prositi za redno obnovitev tovarniške koncesije.

Razprava o nadaljevanju dela je dala prizadetim občinam gozdnih upravičencev povod za pritožbe zaradi devastacij, ki jih v gozdu povzroča obrat steklarne. Meseca julija 1844 je gubernij obravnaval pritožbe vasi Cerknica, Dolenje jezero in Dolenja vas zaradi pustošenja gozdov, avgusta je prejel prošnjo teh vasi za ustavitev obratovanja steklarne, decembra je zopet poročala postojnska kresija o pritožbah zaradi devastacij v gozdu. Medtem sta brata Peter in Jožef Pagliaruzzi prosila, da ostane koncesija tudi za naprej.¹⁷

Lastnik gozda pa se z nadaljevanjem obratovanja v steklarni ni več strinjal. Iz poročila postojnskega okrožnega glavarstva guberniju od 23. novembra 1844 izhaja, da lastniki tovarne svojih obveznosti do gospostva niso v redu izpolnjevali, zaostali so s plačilom znatnega zneska kupnine za drva. Tudi nima gospostvo več interesa, da bi sekalo les za steklarne, ki bo v aprilu 1845

prenehala. Gubernij je nato z odločbo od 20. marca 1845 prošnjo bratov Pagliaruzzi za podaljšanje koncesije zavrnil, ker ni bilo razvidno, kako bi steklarne krila svoje potrebe po lesu.¹⁸

Gozdni upravičenci pa se z napovedjo o bližnjem prenehanju steklarskega obrata niso hoteli potolažiti. Trdili so, da se v gozdu seka še vedno za steklarne, in so zahtevali postavitve lokalne komisije za ugotovitev povzročene škode. Gubernij je njihovo zahtevo odklonil, potem ko je kameralna prokuratura podala mnenje, da podpisniki vloge niso imeli zadostnega pooblastila gozdnih upravičencev. Zoper odločbo gubernija so občine podložnikov vložile dvorni rekurz, ki je bil tudi odbit. Kljub temu so podložniki nadaljevali boj za svoje gozdne pravice. Gubernij je decembra 1845 dobil novo pritožbo zaradi pustošenja v javorniških gozdovih. Upravičencem iz Cerknice, Dolenjega jezera in Dolenje vasi so se pridružili še upravičenci iz Zelš, Rakeka, Unca, Nove vasi, Slivic, Ivanjega sela, Laz in Jakobovice. Postojnska kresija je priporočila hitro rešitev, kajti podložniki so začeli v zavesti, da pripadajo gozdovi njim, sekati les in pustošiti gozdove. Pri tem je trpelo stanje gozda, lastninske in posestne razmere so omajane, konec bo popolno uničenje graščinskih gozdov. Kresija je bila tudi mnjenja, da je treba razprave o tem sporu med političnimi oblastmi zaključiti, da bodo upravičenci, ki to želijo, mogli svoje zahteve uveljaviti pred sodiščem in tako končati obstoječe razprtije in zmešnjave. V odgovoru od 6. februarja 1846 se je gubernij skliceval na svojo odločbo in na odločbo dvorne pisarne, ki je odbila zahteve po postavitvi lokalne komisije za ugotovitev gozdnega stanja in morebitne škode.¹⁹

V prvih mesecih l. 1845 je najbrž cerkniška steklarne prenehala obratovati. V rojstnih in mrliških knjigah cerkniške župnije najdemo namreč le še prvo četrtletje omenjenega leta zabeležena rojstva in smrti v steklarni zaposlenih oseb in njihovih družinskih članov. Sledov o prvi cerkniški steklarni ni več, od druge steklarne pa je ostal le še vodnjak, imena »dolenjska« in »jezerska fabrika« pa označujeta kraja, kjer sta nekdanji steklarni stali.²⁰

OPOMBE

V članku »Vloga steklarn pri izkoriščanju gozdov na nekdanjem Kranjskem«, Gozdarski vestnik XI/1953, št. 6–7, sem obravnaval kranjske steklarne, ki so uporabljale drva kot gorivo. Članek se je, kot pove naslov, omejil na prikaz vloge, ki so jo imele steklarne v našem gozdnem gospodarstvu. Med temi steklarnami sta bili tudi cerkniški. Gornji

članek ima pa namen, da poda vso njuno zgodovino, zato se ni bilo mogoče izogniti ponovnemu obravnavanju nekaterih vprašanj, ki sem jih že enkrat obdelal.

1. Gubernijski arhiv (Državni arhiv Slovenije, DAS) l. 1815, akt št. 4164. — 2. Haquet, Oryetographia carniolica, oder physikalische Erdbeschreibung des Herzogthums Krain, Istrien, und zum Theil der benachbarten Länder. Erster Theil. Leipzig 1778, str. 150 sl. — 3. Gub. arhiv l. 1793, fasc. 41, akta št. 1700 in 2608. — 4. Gub. arhiv l. 1788, fasc. 43, akt št. 7266. — 5. Gub. arhiv l. 1793, fasc. 41, akta št. 1700 in 2608. — 6. Gub. arhiv l. 1815, akt št. 4164. — 7. Gub. arhiv l. 1815, akta št. 4164 in 5827. O Pagliaruzziu Sigismundu prim. SBL. — 8. Gub. arhiv l. 1815, akti št. 5827, 9321, 12.195, 15.385. — 9. Deželna deska, 4. modri kvatern sub litt. S 19. Po Hlubeku, Natürlicher Reichtum Krain's aus dem Mineralreiche, Carniolia 1842, str. 489, naj bi bila steklarna pri Cerknici v občini Ulaka in tudi Slokar, Geschichte der österreichischen Industrie und ihrer Förderung unter Kaiser Franz I., Wien 1914, str. 539, omenja steklarno v Ulaki pri Cerknici. Kako je kraj Ulaka prišel v zvezo s cerkniško steklarno, mi je nerazumljivo, gubernijski akti govorijo le o steklarni v javornškem gozdu, cerkvene rojstne, mrlške in poročne knjige navajajo tovarno stekla v Cerknici največkrat pod hišnimi številkami 237, 238 in 240. Ulaka je bila sicer včasih v politični občini Cerknica, pozneje je pripadla občini Bloke, leži pa kakšnih 10 km zračne črte proti severo-vzhodu od kraja, kjer je steklarna stala. V specialki H. Freyerja, kustosa dež. muzeja v Ljubljani, je steklarna označena na kraju, ki ustreza opisu v pogodbi med Pagliaruzzijem in hasbersko graščino. — 10. DAS, Katastrska mapa in zapisniki občine Otok, X. — 11. Gub. arhiv l. 1835/36, fasc. 31, ref. 25. — Hlubek, n. o. m. Sok je količinska enota v trgovini s steklom, ki je služila za določanje cene. Teža in število komadov v šoku se je

spreminjalo, odločilna je bila tudi kakovost izdelka. Običajno je cena šoku določene vrste izdelkov ostala nespremenjena, spreminjalo se je število komadov ali pa teža, če se je blago podražilo ali pa pocenilo. Prim. Glas und Glaswaaren. Mittheil. a. d. Geb. d. Stat. VI. Jg., II. H. str. 77 in Stephan von Keess, Darstellung des Fabriks- und Gewerwesens im österreichischen Kaiserstaate, Zweiter Teil, Zweiter Band. Wien 1825, str. 859 sl. — 12. Rojstne, mrlške in poročne knjige župnije v Cerknici. — 13. Gub. arhiv l. 1835/36, fasc. 31, ref. 23. — 14. Bericht über sämtliche Erzeugnisse, welche für die dritte zu Laibach im Jahre 1844 veranstaltete Industrie-Ausstellung eingeschickt worden sind, Graz 1845, str. 57 sl. — 15. Bericht über Industrie-Ausstellung zu Laibach, n. o. m. — 16. Gub. arhiv l. 1841/42, fasc. 31, ref. 43. — 17. Gub. arhiv l. 1843/44, fasc. 32, ref. 266. — 18. Gub. arhiv l. 1845/46, fasc. 32, ref. 39. — V »Bericht über Industrie-Ausstellung zu Laibach«, n. o. m. je omenjeno, da je steklarno v Cerknici Sigismund pl. Pagliaruzzi l. 1841 prodal Emanuelu Ulrichu iz Trsta, kar je povzel tudi Slokar, n. o. m. Akti v gubernijskem arhivu pa dokazujejo, da je bila steklarna do konca svojega obratovanja v rokah članov Pagliaruzzijeve rodbine. Mogoče je po Sigismundu Pagliaruzziju prevzela steklarno družba, v kateri je poleg njega in njegovih dveh sinov bil tudi imenovan Ulrich. V šematizmi ljubljanskega guberniranja je bil v letih 1841 do 1845 naveden Sigismund Pagliaruzzi kot lastnik. — 19. Gub. arhiv l. 1845/46, fasc. 32, ref. 39. — 20. Informacija domačina iz Podskrajnika pri Cerknici. V ljubljanskem muzeju se hrani steklena tobačna pipa. Na etuiju je prilepljen listek z opombo: »Ko se je steklarna na Javorniku opustila, so članom družbe lastnikov izdelali v spomin nekatere predmete. Od teh eden steklena tobačna pipa, kupljena od gdč. Redange, 16. X. 1928.« Po šematizmu iz l. 1841 je bil neki Nep. pl. Redange gozdar na Cerknici.

ZGODOVINA FUŽIN OB BISTRICI PRI KAMNIKU

IVAN MOHORIC

(Nadaljevanje)

1. PROPAD IN ZATON BISTRISKIH FUŽIN

Janezu Žiganu je sledil kot lastnik kamniških fužin ob Bistrici domač fužinar Franc Dionizij Urbančič, ki je po kupni pogodbi iz 1779 prevzel dvorec Katzenberg z vsem obdelanim zemljiščem, fužinami ter gozdnimi pravicami in vsem, kar je spadalo k fužinam. Po njem je dvorec pozneje vpisan v knjigah kot Urbančikov grad. Kupna cena je bila določena na 20.000 gold. Od tega je bilo 4000 goldinarjev za dvorec in zemljišče, 16.000 goldinarjev pa kot kupnina za fužine in 100 dukatov ključarine za gospo Marijo Žigan. Pri prevzemu je moral plačati 4000 goldinarjev v gotovini, ostalo pa je prevzel na dolg. 4000 goldinarjev kupnine naj bi izplačal v štirih zapovrstnih letih s 4 % obrestmi, 12.000 goldinarjev pa je ostalo vknjiženih na posestvo kot nepovedno posojilo na 12 let po 4 %, nakar bi se lahko po 12 letih s polletnim odpovednim rokom odpovedalo. Zaloge rud je prevzel kupec po 24 krajcarjev za cent, bukovo in smrekovo oglje pa po 17 krajcarjev tovor. Vozila naj bi po kupni pogodbi odplačal brez obresti v dveh letih.

Na račun te pogodbe je odplačal Urbančič gospe Jožefi Krail, rojeni Žigan, 5000 goldinarjev leta 1779, ostali dolg pa je bil izbrisan v zemljiških knjigah šele 1845, ko

so bile fužine že davno v tretjih rokah. Iz dobe Urbančičevega gospodarstva ohranjeni podatki nudijo podroben vpogled v tedanje gospodarske in obratne razmere v železni industriji in trgovini.

Iz poročila za leto 1780 povzamemo, da je znašala proizvodnja surovega železa 1762 centov. Iz njega so izdelali 630 centov in 69 funtov železa v palicah v vrednosti 3784 goldinarjev 8 krajcarjev. Ostali del so izdelali v žeblje.

Dve leti nato je proizvodnja surovega železa porasla na 1834 centov, iz katerih so izdelali 20 centrov tračnega železa po 7.30 goldinarjev, 480.5 centa paličnega železa po 6 goldinarjev in 419 sodčkov raznih žebeljev po 24 goldinarjev v skupni vrednosti 15.089 goldinarjev. Leta 1784 *fatira* Urbančič proizvodnjo 1351.5 centa surovega železa v vrednosti 3266 gold. 7 1/2 krajc. Leta 1786 predela v fužinah 4140 centov rude po 34 krajcarjev in porabi 4500 tovorov oglja po 18.5 krajcarja, 180 funtov nabranih odpadkov po 57 krajcarjev, 270 funtov plene po 7 krajcarjev in 720 funtov težkega sinterja po 1 krajcar ter pridobi iz njih 1570 centov surovega železa po 3 goldinarje, torej skupna vrednost 4710 goldinarjev.

Stalež delavstva na fužinah izkazuje v tej dobi 16 rudarjev, 10 vsipalcev, 14 izvla-